

Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner

Stödmaterial till chefer

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-211-8
Artikelnummer 2014-10-7

Publicerad www.socialstyrelsens.se, november 2014

Förord

Det här stödmaterialet är ett komplement till kunskapsstödet *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner*, som riktar sig till verksamheter för personer med funktionsnedsättning.

Stödmaterialet vänder sig till chefer och har kommit till för att underlätta användningen av kunskapsstödet på ett sätt som passar den egna verksamheten. Det kan vara chefen som leder det arbetet, men det kan också vara en medarbetare med särskilt ansvar för arbetet med genomförandeplaner, en handledare eller en föreläsare.

Stödmaterialet har utarbetats av Ann-Marie Stenhammar, extern expert, och Ulla Essén, projektledare.

AnneMarie Danon
avdelningschef

Innehåll

Förord.....	3
Inledning	5
Kunskapsstödet kan användas på flera sätt under lång tid.....	7
Fallbeskrivning med kommentarer	7
Citaten	7
Frågor att fundera på	8
Särskilda aspekter som gäller barn och unga	9
Forskning	10
Olika arbetsätt.....	10
Lagar och andra bestämmelser	11

Inledning

Det är lättare sagt än gjort att förändra synen på personer som får stöd – från att vara ett föremål för insatser till att vara aktiva parter att samarbeta med. Att påverka utvecklingen i den riktningen är den grundläggande utgångspunkten för det här stödmaterialet liksom för kunskapsstödet *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner*.¹ Det är också andemeningen i följande citat från en erfaren handledare. Citatet är hämtat ur kunskapsstödet.

Det kan hjälpa den som håller i planeringen att tänka på att börja med att bygga upp en relation och lära känna brukaren, att ha ett samtal om hur hennes eller hans önskvärda situation ser ut. Detta i stället för att först ha fokus på dokumentet och fylla i under förutbestämda rubriker.

Ledstjärnan i kunskapsstödet är den enskildes delaktighet och inflytande. Det innebär att den enskilde bjuds in till att vara aktiv – från början och under hela processen – när insatser som hon eller han behöver ska planeras, utformas och genomföras. En sådan inbjudan förutsätter personalens tilltro och respekt för den enskildes kompetens.

När arbetet med planering och plan är begripligt, hanterbart och meningsfullt både för den enskilde och för personalen är det ett kvitto på att såväl planeringen som dokumentationen håller en hög kvalitet.

Frågorna om hur det går till när brukare ges förutsättningar att vara delaktiga och att utöva inflytande har inga givna svar utan kräver mycket eftertanke. Det är frågor som måste hållas ständigt levande, dels hos var och en som ger stöd, service eller omsorg, dels i personalgruppen som helhet.

Som chef för en eller flera verksamheter är det naturligt att ha kunskaper om ledningens ansvar. Det är också viktigt för medarbetarna att känna till vilka förutsättningar som behövs och vilka bestämmelser som gäller för att de ska kunna medverka till en god kvalitet i verksamheten. Att utveckla arbetet med genomförandeplanen är ett led i ett sådant kvalitetsarbete.

På chefens ansvar faller att vara väl införstådd med de bestämmelser som gäller för dokumentationen i verksamheten. Medarbetare som har ansvar för att dokumentera måste kunna tillämpa bestämmelserna om dokumentation. Ambitionen med kunskapsstödet är enbart att ge en översiktlig bild av vad som gäller vid dokumentation i verksamheter. För mer utförlig information hänvisas till Socialstyrelsens handbok i handläggning och dokumentation.²

Stödmaterialet inspirerar till olika användningssätt av kunskapsstödet

Det här stödmaterialet är tänkt att underlätta utvecklingsarbetet för dig som chef när du och dina medarbetare tar er an budskapen i kunskapsstödet.

¹ Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner. Kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning. Socialstyrelsen 2014.

² Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen 2014.

Innehållet i kunskapsstödet kan användas både i grupp och i enskilda möten, till exempel vid personalmöten, i utvecklingssamtal med de enskilda medarbetarna, utbildningsdagar, vid handledningstillfällen eller i liknande sammanhang.

Stödmaterialiet ger dig som chef inspiration att använda kunskapsstödet på lite olika sätt. Det ger tips på hur man kan ta sig an kunskapsstödet texter, ger förslag på diskussionsfrågor och några olika övningar. Även i kunskapsstödet finns förslag på frågor som kan komplettera förslagen i stödmaterialiet.

För att skilja de båda materialen åt benämner vi dem även i fortsättningen så här:

- Stödmaterialiet: Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner. Stödmaterial till chefer.
- Kunskapsstödet: Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner. Kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning.

Kunskapsstödet kan användas på flera sätt under lång tid

Kunskapsstödet innehåller flera olika typer av texter såsom citat, särskilda avsnitt om barn och unga, frågor att fundera över, en fallbeskrivning med mera. Tanken är att de olika typerna av texter ska kunna underlätta diskussioner och reflektioner. Ibland kan det vara tillräckligt att reflektera utifrån ett citat, ibland behövs mer underlag för att fördjupa diskussionen och gå vidare i praktisk handling.

Kunskapsstödet kan givetvis läsas från pärm till pärm. Det är också möjligt att välja ut vissa kapitel eller avsnitt som känns aktuella att ta upp, till exempel frågor om mål och målformuleringar eller förutsättningar och hinder för delaktighet. Eftersom frågor om enskilda brukares förutsättningar till delaktighet inte är en gång för alla givet bör kunskapsstödet kunna komma till användning vid många olika tillfällen under lång tid.

Nedan följer exempel på hur de olika texterna kan komma till användning.

Fallbeskrivning med kommentarer

Den fallbeskrivning som finns i kunskapsstödet kapitel *Genomförandeplanering – så här går det till* beskriver hur det skulle kunna gå till när planeringen inleds inför upprättandet av en genomförandeplan. Till fallbeskrivningen finns också kommentarer. Fallbeskrivningen handlar visserligen om insatsen gruppbostad enligt LSS, men de funderingar och problem som huvudpersonerna i fallbeskrivningen stöter på är allmängiltiga.

Förslag

Använd fallbeskrivningen som underlag för att diskutera hur förutsättningarna för att planera genomförandet tillsammans med den enskilde ser ut i den egna verksamheten.

Ta hjälp av kommentarerna till fallbeskrivningen och diskutera till exempel

- hur kan man informera den enskilde om vad en genomförandeplan innebär? Hur gör man om den enskilde har ett annat språk eller kommunikationssätt eller behöver kommunikationsstöd?
- vad kan man göra då den enskilde inte vill medverka i planeringen, trots information och kunskap om vad det innebär?

Citaten

Syftet med citaten i kunskapsstödet är att beröra genom att väcka känslor och tankar – kanske nya tankar – hos medarbetarna. Citaten kan vara utmärkta att ha som ingång till diskussioner, till exempel om hur vi förhåller oss i olika mellanmännsliga relationer och situationer.

Jag tror på brukarens drömmar. De kan gott vara orealistiska här och nu men kan vara viktiga att ha som ledstjärna för långsiktiga mål.

Det här citatet är hämtat från en medarbetare och finns i kapitlet *Delaktighet och inflytande*. Det är ett exempel på förhållningssättet att medvetet lyssna på den enskildes perspektiv och att ta hennes eller hans mål och önskemål på allvar.

Förslag

Använd ovanstående citat när ni till exempel diskuterar hur mål kan formuleras och hur ni gör för att ta den enskildes önskemål och drömmar på allvar.

I samma kapitel diskuteras om den enskilde kan välja vem som ska ge henne eller honom stöd i olika situationer. Så här säger en chef:

Vi vet att det inte är så att alla kan passa alla och att alla kan göra allt. Det handlar om människovärde. När vi är patienter så kan vi välja läkare om vi inte är nöjda med den vi tilldelas. "Vem" blir oerhört viktigt. Så borde det vara här också.

Att få välja vem som ska ge stöd är en fråga som kanske inte kommer upp till ytan vid personalmöten.

- Varför är det så? Skulle det gå att göra annorlunda? Vad är det då som krävs?
- Finns det fler svåra eller tabubelagda frågor som har med enskildas delaktighet och inflytande att göra? Hur ser det ut i er verksamhet? Har ni några sådana frågor som ni vill lyfta upp till diskussion?

Frågor att fundera på

Alla kapitel utom ett avslutas med frågor att fundera på. De flesta frågorna är riktade till den enskilda läsaren, eftersom det är frågor som var och en som arbetar inom funktionshindersomsorg bör fundera över då och då. Men frågorna kan också användas för diskussion i personalgruppen. Att resonera kring orden vi använder, till exempel ordet integritet, kan vara ett sådant exempel.

Att säkra orden både för mig själv och mellan oss som jobbar är mycket viktigt för att vi tillsammans ska göra ett gott arbete.

Så uttryckte sig en medarbetare på ett korttidshem efter att hon deltagit i ett seminarium om attityder. Den gruppövning som ledde henne fram till den här förståelsen brukar kallas soluppgiften.³

Förslag

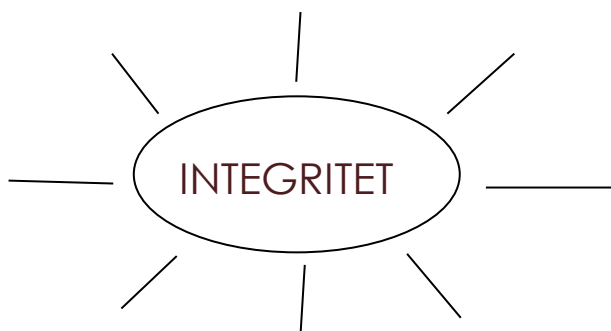
Tanken med soluppgiften är att göra det möjligt för personer som samarbetar i en personalgrupp att få syn på egna tankar, dela med sig av dessa och få ta

³ Uppgiften är hämtad ur: Skau, G M (2008) Mellan makt och hjälp. Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare. Malmö: Liber. Soluppgiften beskrivs mer i detalj på sid. 132 - 136.

del av hur andra ser på ett och samma begrepp. På så sätt utvecklar man kunskap och förståelse tillsammans eller som medarbetaren i citatet ovan uttryckte att det handlar om – att säkra orden. Så här går gruppövningen till:

Gruppdeltagarna arbetar i tre steg som bygger på varandra.

- **Steg 1:** var och en reflekterar under 3 – 5 minuter om vilka associationer som uppstår när hon eller han tänker på ordet *integritet*. Deltagaren ombeds att rita en cirkel på ett papper med sex – åtta strålar som på en sol. Inuti cirkeln skrivs ordet integritet och vid änden av varje stråle antecknar deltagaren allt eftersom sina tankar/associationer.

- **Steg 2:** deltagarna utbyter sina tankar i små grupper om 2 – 4 personer. Syftet är att varje enskild deltagare vidareutvecklar sin egen uppfattning, i det här fallet om vad integritet innebär, och vad det för med sig när det gäller det egna förhållningssättet. Det finns inga rätta svar. Däremot kan svaren vara mer eller mindre genomtänkta eller ärliga.
- **Steg 3:** alla i personalgruppen arbetar tillsammans. Steg 3 bygger på det individuella reflektionsarbetet och rapporteringen i smågrupperna. Ett sätt att få syn på helheten är att i storgruppen rita en gemensam sol och sätta in smågruppernas associationer vid strålarna.

Särskilda aspekter som gäller barn och unga

Tre av kunskapsstödet kapitel innehåller avsnitten *Särskilt för barn och unga*. I de avsnitten tas aspekter upp som tillkommer eller som skiljer sig från det som gäller för vuxna. Såväl kunskapsstödet som stödmaterialets avsnitt om barn och unga vänder sig till verksamheter som ger stöd, service eller omsorg till barn och ungdomar.

Förslag

Använd avsnitten *Särskilt för barn och unga* för att diskutera de aspekter som specifikt gäller för barn och ungdomar.

- Fundera över hur ni respekterar barnens rätt att komma till tals. Bidrar ni till att överbeskydda barnen?

- Syns det i genomförandeplanen att det enskilda barnet har varit delaktigt och hur hon eller han uttrycker sin vilja, sina mål och drömmar eller är det vårdnadshavarnas önskemål som kommer till uttryck?
- Vad kan ni göra för att arbetet med genomförandeplanen ska bli begripligt, hanterbart och meningsfullt för det enskilda barnet?

Forskning

Vid sidan av erfarenhetsbaserad kunskap, lagar, konventioner, föreskrifter och allmänna råd är texten i kunskapsstödet baserad på forskning. Ett exempel på en teoretisk modell som är direkt användbar i verksamheters utvecklingsarbete för ökad delaktighet för brukaren är Shier's delaktighetsmodell.⁴ Modellen beskrivs i kapitlet *Delaktighet och inflytande* och finns i sin helhet i en bilaga till kunskapsstödet. Modellen är utarbetad med tanke på barn och unga men kan likaväl användas för att öka delaktigheten för vuxna.

Förslag

Shier's modell kan användas i många olika sammanhang. Använd den till exempel för att

- med hjälp av modellens fem nivåer förtydliga innebörden av begreppet delaktighet
- värdera vilken nivå av delaktighet som verksamheten generellt sett har uppnått
- reflektera över hur långt var och en i personalgruppen har kommit i sin kompetens vad gäller delaktighet
- ge stöd i det fortsatta arbetet med att öka varje enskilt barns, ungdoms eller vuxens delaktighet i frågor som berör dem
- utvärdera verksamhetens utvecklingsarbete.

Olika arbetssätt

I kapitlet *Delaktighet och inflytande*, avsnittet Arbetssätt för ökad delaktighet, ges exempel på arbetssätt och redskap som främjar den enskildes delaktighet. Avsikten med avsnittet är främst att visa att det finns olika kommunikationshjälpmedel och arbetssätt, som tillämpas i verksamheter för personer med funktionsnedsättning.

Förslag

Vi vet att personer med stora kommunikationssvårigheter har betydligt lägre inflytande över sina liv än andra. Därför är det viktigt att verksamheter som ger stöd till personer som använder alternativ kompletterande kommunikation, AKK, funderar över om det finns tillräckliga förutsättningar för var och en av brukarna att kunna kommunicera på sitt sätt. Lika viktigt är att fundera över om förutsättningarna för kommunikation finns under hela dygnet, hela veckan och hela året.

⁴ Shier H. Pathways to participation: Openings, opportunities and Obligations. A new Model for Enchancing Childrens Participation in Decisionmaking, in line with Article 12 of the United Naciones Convention on the Rights of the Child. *Children & Society* 2001, vol. 15: 107-117.

Diskutera om följande förutsättningar finns hos medarbetaren, personalgruppen respektive ledningen:

- kunskap om AKK, teknik, teknisk support
- kompetens att förstå behov, kommunicera dem med den enskilde och att tillgodose behoven respektfullt och kreativt
- vilja, ambition, tid, tålamod och mod.

Även i verksamheter där det kanske enbart finns någon eller några personer som har behov av AKK kan det vara värt att ta reda på om ovanstående förutsättningar finns. Ett sätt att börja är att välja ut en brukare som har behov av alternativ kommunikation och gå igenom hur kommunikationsmöjligheterna ser ut för den här personen. Frågorna nedan kan till stor del även användas i verksamheter där det finns brukare med ett annat språk än svenska eller som använder de dövas teckenspråk.

- Finns det tillräckliga förutsättningar för att den enskilde ska kunna vara delaktig i planeringen av insatsens genomförande?
- Vad behövs för att förbättra den enskildes möjligheter till kommunikation under hela dygnet, hela veckan och hela året?
- Framgår det i genomförandeplanen eller av någon annan dokumentation hur behovet av kommunikationsstöd ser ut och hur det tillgodoses? Är informationen om den enskildes behov av kommunikationsstöd tillräckligt vägledande och tillgänglig för alla i personalgruppen?
- Full delaktighet ställer krav på såväl den enskilde medarbetaren som på personalgruppen och ledningen. Gör en lista på vad som krävs på respektive nivå.

Lagar och andra bestämmelser

I kunskapsstödet första kapitel *Genomförandeplanen – det här gäller* informerar Socialstyrelsen om de grundläggande bestämmelser som gäller för dokumentation. I en faktaruta redovisas Socialstyrelsens allmänna råd om hur en insats bör dokumenteras i en genomförandeplan. I en annan faktaruta redovisas de bestämmelser om respekten för självbestämmande och integritet som framgår av SoL och LSS. I detta inledande kapitel finns också information om barnkonventionen och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Förslag

Fokus i kunskapsstödet ligger som sagt på hur planering kan gå till och hur genomförandeplanen dokumenteras med respekten för den enskildes delaktighet och inflytande. Använd därför faktarutorna och vad som i övrigt sägs om bestämmelserna i SoL och LSS samt i konventionerna som en grund att stå på när ni diskuterar hur planering och dokumentation kan utvecklas i den egna verksamheten.

Ett sätt att diskutera hur dokumentationen ska kunna utvecklas med respekt för enskildas delaktighet och inflytande är att använda avidentifierade genomförandeplaner från den egna verksamheten. Diskutera till exempel följande:

- Hur syns det att dokumentationen är begriplig, hanterbar och meningsfull för brukaren respektive för personalen?
- Finns det mål för genomförandet? Vems är målen?
- Är genomförandeplanen skriven med respekt för den enskildes rätt till självbestämmande och integritet?
- Är innehållet i genomförandeplanen tillgängligt för den som genomförandeplanen gäller? Går det att göra bättre?

Mer information och vägledning som är kopplad till olika bestämmelser inklusive konventionerna, finns framför allt i kunskapsstödet kapitel *Andra individuella planer* och *Skriva, använda och spara*. Behövs ytterligare och fördjupad information om andra planer och vad som bör eller ska göras i samband med dokumentationen hänvisas till Socialstyrelsens handbok om handläggning och dokumentation inom socialtjänsten.⁵

⁵ Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen 2014.